

Andrzej Essen

Stosunki polsko-czeskie (czechosłowackie) w historiografii polskiej po 2000 roku

Historia Slavorum Occidentis 1(1), 187-199

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANDRZEJ ESSEN

STOSUNKI POLSKO-CZESKIE (CZECHOSŁOWACKIE) W HISTORIOGRAFII POLSKIEJ PO 2000 ROKU

Podjmując próbę krótkiego scharakteryzowania kierunków badań w Polsce nad dziejami stosunków polsko-czeskich (czechosłowackich) w XX wieku w ostatniej dekadzie, należy wskazać na dokonanie się pewnej fundamentalnej zmiany, jeśli idzie zarówno o badawcze zaplecze techniczne, jak i nowe koncepcje metodologiczne, mające wpływ na zaplecze materiałowe opublikowanych ostatnio prac historycznych, a także na ostateczne ich wyniki. Chodzi tu przede wszystkim o kolejny etap ułatwień w dostępie do materiałów archiwalnych oraz o umożliwienie fotografowania akt, co w zasadniczy sposób powiększa efektywność kwerend.

Należy podkreślić, że próba przeglądu osiągnięć historiografii polskiej w badaniach nad dziejami Czech czy stosunków polsko-czeskich musi w sposób oczywisty dotyczyć odniesień polsko-czechosłowackich, jako że nie można wydzielić odniesień polsko-czeskich, jeśli badamy stosunki międzypaństwowe w latach 1918–1939 czy 1945–1992 na polu polityczno-dyplomatycznym czy gospodarczym. Jedynie odniesienia kulturalne czy społeczne można rozdzielić i badać oddzielnie związki polsko-czeskie czy polsko-słowackie.

W ostatniej dekadzie tematy, które stały się obiektem badań historyków polskich w dużej mierze koncentrowały się na kwestiach będących przedmiotem zainteresowania w latach wcześniejszych. Jak dawniej uwagę badaczy przyciągały kwestie konfliktowe dotyczące lat 1919–1920 czy 1938, spory między emigracją polską a czechosłowacką w Londynie w latach II wojny światowej czy rozgrywki powojenne w sprawie Zaolzia. Otwarcie archiwów czeskich po 1989 roku stworzyło nowe możliwości badawcze, a także było okazją do weryfikacji ustaleń dominujących w historiografii w latach poprzednich. Jednocześnie pojawiły się nowe obszary zainteresowań badawczych dotyczących

zwłaszcza lat po II wojnie światowej. Spory o Zaolzie, a także konflikty graniczne na Śląsku Opolskim i Dolnym (Głubczyce czy Kłodzko), były tematem wartościowych opracowań. Podjęto także badania nad odniesieniami polsko-czechosłowackimi w 1968 roku, związane z interwencją wojskową Związku Sowieckiego i jego satelitów w celu zduszenia tzw. wiosny praskiej. Dzięki aktywności Instytutu Pamięci Narodowej opublikowano także wiele prac dotyczących przełomu lat 70. i 80.

Dokonując przeglądu najważniejszych prac opublikowanych w ostatnim dziesięcioleciu, dotyczących stosunków bilateralnych polsko-czechosłowackich w okresie międzywojennym, wypada rozpocząć od monografii P. Kołakowskiego *Między Warszawą a Pragą. Polsko-czechosłowackie stosunki wojskowo-polityczne 1918-1939*¹. W pracy tej, obejmującej całość okresu międzywojennego, położono główny nacisk na aspekty wojskowe stosunków politycznych. Jest to w pewnym sensie podsumowanie badań rozpoczętych jeszcze w latach 60. przez W. Balceraka i H. Bułhaka zestawionych z licznymi opracowaniami dotyczącymi zagadnień polityczno-dyplomatycznych. Praca Kołakowskiego oparta na szerokiej kwerendzie archiwalnej, zwłaszcza na materiałach Centralnego Archiwum Wojskowego, (akta II Oddziału Sztabu Głównego), przynosi cały szereg nowych ustaleń. Jest to z całą pewnością wyróżniające się opracowanie, podsumowujące wyniki badań nad stosunkami polsko-czechosłowackimi w okresie międzywojennym. Autor opublikował także szereg mniejszych prac dotyczących węższej problematyki².

W ostatniej dekadzie opublikowano także wiele prac dotyczących węższych zagadnień. Wypada wymienić tu przede wszystkim książkę M.K. Kamińskiego *Konflikt polsko-czeski 1918-1921*³. Ta obszerna praca, znakomicie udokumentowana, jest próbą nowego spojrzenia, na – wydawałoby się – znany, bo wielokrotnie podejmowany w historiografii problem. Autor, sze-

¹ Bellona, Warszawa 2009. Jest to rozszerzona i poprawiona wersja pracy o tym samym tytule opublikowanej w 2007 roku.

² *Działalność placówki wywiadowczej Oddziału II Sztabu Głównego WP „Olaf” w Pradze w latach 1930-1934*, „Przegląd Wschodni” 2005/2006, z. 4; *Lotnictwo czechosłowackie w okresie międzywojennym w świetle raportów polskich attachés wojskowych w Pradze*, „Zeszyty Naukowe Muzeum Wojska” 2004, z. 17; *Działalność polskiego wywiadu wojskowego przeciw Czechosłowacji pod koniec lat trzydziestych*, [w:] *Między przymusową przyjaźnią a prawdziwą solidarnością. Czesi-Polacy-Słowacy 1938/39-1945-1989*, cz. I, red. P. Błażk, P. Jaworski, Ł. Kamiński, Warszawa 2007;

³ Wydawnictwo Nerition, Instytut Historii PAN, Warszawa 2001., ss. 476, „Kwartalnik Historyczny” 2003, CX, z. 1.

roko wykorzystując czeskie zasoby archiwalne, odsłonił głębokość konfliktu polsko-czechosłowackiego (w istocie czeskiego), jego konsekwencje dla przyszłości stosunków dwustronnych, a także wyraźnie negatywne stanowisko czeskich elit politycznych od odradzającej się państwowości polskiej w kształcie terytorialnym mogącym wykroczyć poza czysto polski obszar etniczny. Przed wydaniem książki Kamiński opublikował wiele artykułów na ten temat⁴.

Tradycyjne bilateralne ujęcie otrzymaliśmy w pracy A. Szczepańskiej poświęconej stosunkom polsko-czechosłowackim w latach 1918–1933⁵. Autorka, wykorzystując sporo archiwaliów czeskich, zaprezentowała szereg wartościowych obserwacji i wniosków.

Prócz prac ściśle dotyczących stosunków bilateralnych inni autorzy w pracach dotyczących szerszej problematyki omawiali stosunki polityczne polsko-czechosłowackie. S.M. Nowinowski w książce pod tytułem *Konstatacje i nadzieje. Dyplomacja czechosłowacka wobec kwestii bezpieczeństwa zbiorowego w Europie 1919–1925*⁶ poświęcił sporo miejsca odniesieniom polsko-czeskim (czechosłowackim), wychodząc ze schematu stosunków bilateralnych na obszar polityki środkowoeuropejskiej. Również praca A. Essena *Polityka Czechosłowacji w Europie Środkowej w latach 1918–1932*⁷ we fragmentach dotyczy rywalizacji i współpracy Polski i Czechosłowacji w Europie Środkowej. Obie wzmiankowane prace zostały oparte na szerokiej kwerendzie archiwalnej w archiwach czeskich, co pozwoliło na weryfikację dawniejszych ustaleń czynionych głównie w oparciu o literaturę pamiętnikarską i dokumenty drukowane. Obaj autorzy ogłosili także wiele drobniejszych prac dotyczących tej tematyki⁸.

⁴ M.K. Kamiński, *Próby mocarstw Ententy narzucenia rozwiązań terytorialnych Polsce i Czechosłowacji pozostającym w konflikcie granicznym (luty-kwiecień 1919 r.)*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2001, XXXVI; *Początki polsko-czeskiego konfliktu po pierwszej wojnie światowej*, „Kwartalnik Historyczny” 2000, z. 1, i in.

⁵ *Czechosłowacja w polskiej polityce zagranicznej 1918–1933*, Szczecin 2004.

⁶ Toruń 2005.

⁷ Wydawnictwo Akademii Pedagogicznej, Kraków 2006.

⁸ S.M. Nowinowski, *Wizyta Edvarda Beneša w Warszawie (20–23 kwietnia 1925)*, „Acta Universitatis Lodziensis” 1995, Folia Historica 53; *Przewrót majowy 1926 roku w relacjach i komentarzach dyplomatów czechosłowackich*, [w:] *Czechosłowacja w stosunkach międzynarodowych w pierwszej połowie XX wieku. Studia i szkice*, red. A.M. Brzeziński, Warszawa 2003; *Ministerium Augusta Zaleskiego (1926–1932) w ocenie dyplomacji ČSR*, „Dzieje Najnowsze” 2004, nr 2; *Służby zagraniczne II Rzeczypospolitej i I Republiki w latach 1918–1925/1926. Próba analizy po-*

Ciekawe okazały się wyniki badań J. Gruchały i S. Pilarskiego dotyczące stanowiska partii politycznych w obu krajach wobec sąsiada. Książka J. Gruchały dotyczy całości okresu międzywojennego, otrzymaliśmy więc niezwykle cenny przegląd ilustrujący czeskie aspekty wewnętrznej polityki zagranicznej Polski i Czechosłowacji w odbiorze ugrupowań politycznych⁹. Praca S. Pilarskiego dotyczy tylko lat 1938–1939 i jest równie wartościowym przeglądem treści organów prasowych polskich partii politycznych, ale też innej dokumentacji (wypowiedzi liderów, deklaracje kierownictwa partii itp.)¹⁰. Obaj autorzy, co warte podkreślenia, przeprowadzili wnikliwą kwerendę prasową, a jej szeroki zakres budzi wręcz podziw czytelnika. Również praca E. Lesie-

równawczej, [w:] *Dwa państwa, trzy narody. Ustroje polityczne Polski i Czechosłowacji 1918–1939*, red. J. Adamczyk, Warszawa 2004; *Inauguracja misji poselskiej Václava Girsy w Warszawie*, [w:] *Studia z dziejów Polski i Europy w XIX i XX wieku. Księga dedykowana Profesorowi Piotrowi Stefanowi Wandczowi*, red. J. Faryś, R. Nir, M. Szczerbiński, Gorzów Wielkopolski 2004; *Stosunki polsko-czechosłowackie u progu drugiej wojny światowej. Bilans otwarcia*, [w:] *Między przymusową przyjaźnią; A. Essen, Edvard Beneš z perspektywy Warszawy w latach 20. i 30.*, „Dzieje Najnowsze” 2000, R. XXXII, z. 3; *Odgłosy akcji lorda Rothermere w Polsce w 1927 r. (Z problematyki propagandy rewizjonistycznej w międzywojennej Europie)*, [w:] *Evropa mezi Německem a Ruskem. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty*. Historický ústav ČA, Praha 2000; *Kształtowanie się podstaw ustrojowych w Polsce i Czechosłowacji w latach 1918–1922*, [w:] *Dwa państwa, trzy narody. Ustroje polityczne Polski i Czechosłowacji 1918–1939*, red. J. Adamczyk, Warszawa 2004; *Cień Habsburgów nad Dunajem. Pogłoski o restauracji Habsburgów na Węgrzech w 1930 roku a dyplomacja środkowoeuropejska*, [w:] *Europa Środkowa i Wschodnia w XX wieku, Studia ofiarowane Wiesławowi Balcerakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Koryn i P. Łossowski, Warszawa–Łowicz 2004; *Polityka Czechosłowacji w Europie Środkowej w pierwszych miesiącach 1933 roku*, [w:] *Problemy ekonomiczne i społeczne*, Kęty 2006; *Polityka Czechosłowacji w Europie Środkowej w pierwszej fazie Wielkiego Kryzysu Gospodarczego (1929–1930)*, [w:] *Naród–państwo–Europa Środkowa w XIX i XX wieku, studia ofiarowane Michałowi Pułaskiemu w 50-lecie pracy naukowej*, red. A. Patek i W. Rojak, Kraków 2006; *Konflikt czesko-polski w XX wieku w historiografii polskiej w latach 1945–1989*, [w:] *Obraz konfliktów między narodami słowiańskimi w XIX i XX wieku w historiografii*, red. I. Stawowa-Kawka, Kraków 2007; *Pozycja Polski na arenie międzynarodowej w ocenie dyplomacji czechosłowackiej w latach 1918–1938*, [w:] *Polska między Wschodem a Zachodem. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniw. Szczecińskiego i Szczeciński Oddział PTH w Pobierowie 5–6 października 2007 r.*, red. A. Szczepańska, H. Walczak i A. Wątor, t. II, *W kręgu polityki zagranicznej*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2008; *Rok 1939 w historiografii czeskiej*, „Dzieje Najnowsze” 2009, R. XLI, z. 3.

⁹ J. Gruchała, *Czeskie środowiska polityczne wobec spraw polskich 1920–1938*, Katowice 2002.

¹⁰ S. Pilariski, *Polskie ugrupowania polityczne wobec Czechosłowacji 1938–1939*, Neriton, Łódź–Warszawa 2008, rec. [w:] „Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2009, t. XLIV.

wicz ma bardzo solidne podstawy materiałowe. Jej praca dotycząca stanowiska sił politycznych i społeczeństwa Wielkopolski wobec rozwoju stosunków polsko-czechosłowackich w okresie międzywojennym przyniosła interesujące wyniki¹¹.

Stosunek Polski do problemu Rusi Podkarpackiej pod koniec lat 30. stało się przedmiotem studiów D. Dąbrowskiego¹². Młody badacz przeprowadził kwerendę w archiwach czeskich zarówno praskich, jak i lokalnych, a także skrupulatnie przeanalizował opublikowaną dokumentację akt II Oddziału Sztabu Głównego Wojska Polskiego. Mniej dokładnie potraktowano literaturę przedmiotu, stąd pewne uogólnienia (zwłaszcza w rozdziale II) nie wydają się dostatecznie mocno uzasadnione. Praca daje jednak szerokie spojrzenia na meandry polityki, także wojskowej, II Rzeczypospolitej wobec Czechosłowacji, mało dotąd znane, właściwie niemal pomijane w historiografii. Problematyką tą od dawna zajmował się również J. Stolarczyk, publikując w ostatniej dekadzie jedno opracowanie¹³.

Sprawy wojskowe dotyczące zarówno odniesień polsko-czechosłowackich, planów wojennych, działań militarnych w 1919 i 1938 roku, jak i problemów wywiadu, działań agenturalnych i konspiracyjnych dotyczących południowego sąsiada Rzeczypospolitej podejmowano w licznych opracowaniach. Przegląd tych publikacji wypada rozpocząć od monografii M.P. Deszczyńskiego *Ostatni egzamin. Wojsko Polskie wobec kryzysu czechosłowackiego 1938–1939*¹⁴, w której zaprezentowano militarne aspekty związane z akcją przyłączenia Zaolzia w 1938 roku jak i szereg zagadnień pobocznych związanych z tematem. Problematykę polskiej penetracji wywiadowczą i budowy struktur konspiracyjnych na Zaolziu podjęli również inni autorzy, przede wszystkim E. Długajczyk, publikując zarówno źródłowe monografie, jak i mniejsze

¹¹ E. Lesiewicz, *Wielkopolska wobec stosunków polsko-czechosłowackich w latach 1918–1939*, Poznań 2001.

¹² D. Dąbrowski, *Rzeczypospolita Polska wobec kwestii Rusi Zakarpackiej (Podkarpackiej) 1938–1939*, Toruń 2007, rec. [w:] „Dzieje Najnowsze” 2008, R. XL, z. 4.

¹³ J. Stolarczyk, *Próby polskiej akcji dywersyjnej „Łom” na Rusi Zakarpackiej (listopad 1938–marzec 1939)*, „Rocznik Wschodni” 2007, nr 7.

¹⁴ Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2003. Zob. też inne prace tego autora: *Czynnik polski w przygotowaniach obronnych Czechosłowacji w 1938*, „Kwartalnik Historyczny” 2000, nr 3; *Nieskonsumowana oplementarność*, [w:] *Między gospodarką a polityką. Księga jubileuszowa pana Profesora Zbigniewa Landaua*, red. W. Morawski, Warszawa 2001; *Z doświadczeń „akcji zaolziańskiej”*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2003, nr 3.

objętościowo prace¹⁵. Sprawy polskie znalazły się też na marginesie ciekawej pracy P. Majewskiego poświęconej możliwościom obronnym Czechosłowacji w 1938 roku¹⁶, gdzie autor często dokonuje porównania potencjału obronnego Polski i Czechosłowacji. Również w pracy J.P. Wiśniewskiego o armii czechosłowackiej w latach 30. mamy wiele odniesień do Wojska Polskiego w tym czasie¹⁷. Warto też nadmienić, że problematyka stosunków polsko-czechosłowackich znalazła się na marginesie szeregu innych prac, dotyczących pokrewnej czy ogólnej problematyki¹⁸.

Sprawami związanymi z polityką władz polskich w sprawie zaolziańskiej w aspekcie ściśle politycznym zajmowała się od dłuższego czasu J. Januszewska-Jurkiewicz. Opublikowana w 2001 roku obszerna monografia na ten temat stanowi podsumowanie badań prowadzonych jeszcze w latach 90.¹⁹ Kwestie te były także obecne w badaniach D. Miszewskiego²⁰, a także w sumiennie

¹⁵ E. Długajczyk, *Wywiad polski na Górnym Śląsku 1919–1922*, Warszawa 2001; *Polska konspiracja wojskowa na Śląsku Cieszyńskim 1919–1920*, Katowice 2005; także: E. Piwoński, *Wnioski z formowania Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Śląsk” do akcji na „Zaolziu”*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2005, nr 3; R. Kowalski, *Działania wywiadowcze na pograniczu polsko-słowackim w przededniu wybuchu II wojny światowej*, Prace Komisji Historii Wojskowości, Towarzystwo Miłośników Ziemi Jordanowskiej, t. II, 2003; P. Stawewski, *Attachés wojskowi Drugiej Rzeczypospolitej*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2004, nr 2.

¹⁶ *Nierozegrana kampania. Możliwości obronne Czechosłowacji jesienią 1938 roku*, Warszawa 2004. Poważne publikacje tego autora dotyczące problemów Niemców Sudeckich wykraczają poza zakres tematyczny niniejszego przeglądu.

¹⁷ J.P. Wiśniewski, *Armia czechosłowacka 1932–1938*, Toruń 2002. Zob. też artykuł tego autora na inny temat: *Organizacja oddziałów polskich u boku Korpusu Czechosłowackiego w Rosji w 1918 roku*, [w:] *Od rywalizacji do współpracy. Relacje polsko-czeskie w badaniach młodych historyków z Polski i Republiki Czeskiej*, red. D. Dąbrowski, Wrocław 2003.

¹⁸ R. Potocki, *Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930–1939*, Lublin 2003; P.S. Wandycz, *Aleksander Skrzyński minister spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2006; M. Gmurczyk-Wrońska, *Polska – niepotrzebny aliant Francji?*, Warszawa 2003, i in.

¹⁹ J. Januszewska-Jurkiewicz, *Zaolzie w polityce rządu i opinii społeczeństwa polskiego (1925–1937)*, Katowice 2001; zob. też interesujący artykuł: *Konsul Rzeczypospolitej Polskiej w Morawskiej Ostrawie Karol Ripa – „polski wojewoda” na czeskim Śląsku czy orędownik polsko-czechosłowackiego porozumienia?*, [w:] *Konsulaty na pograniczu polsko-niemieckim i polsko-czechosłowackim w latach 1918–1939*, red. R. Kaczmarek i M. Masnyk, Katowice 2004.

²⁰ D. Miszewski, *Aktywność polityczna mniejszości polskiej w Czechosłowacji 1920–1938*, Toruń 2002.

opracowanej biografii jednego z najbardziej wpływowych polityków polskich na Zaolziu – Ludwika Wolfa²¹.

Podjęto również kwestie związane z działalnością konsulatów polskich w CSR i problemami przygranicznymi²². Poświęcono także pewną uwagę odniesieniom polsko-czechosłowackim przy okazji badań innych tematów, w stosunku do których problematyka nas interesująca ma charakter poboczny czy peryferyjny. Mimo to zaprezentowane w licznych publikacjach wnioski są interesujące i są cennym uzupełnieniem wymienionych wyżej monografi²³.

Stosunki polsko-czeskie (czechosłowackie) w latach II wojny światowej cieszyły się mniejszym zainteresowaniem badaczy, niemniej zaowocowały szeregiem wartościowych opracowań. Krótki ich przegląd należy rozpocząć od omówienia dwóch publikacji Marka Kazimierza Kamińskiego poświęconych stosunkom między rządami Polski i Czechosłowacji w Londynie w la-

²¹ K. Nowak, *Leon Wolf (1881-1968). Biografia polityczna*, Katowice 2002.

²² J. Bistry *Służba konsularna Drugiej Rzeczypospolitej w Czechosłowacji*, Wrocław 2005; H. Chałupczak, *Powstanie i działalność polskich placówek konsularnych w okresie międzywojennym (ze szczególnym uwzględnieniem pogranicza polsko-niemiecko-czechosłowackiego w latach 1918-1939)*, [w:] *Konsulaty na pograniczu polsko-niemieckim i polsko-czechosłowackim w latach 1918-1939*, red. R. Kaczmarek i M. Masnyk, Katowice 2004.

²³ W. Wrzesiński, *Polska myśl polityczna wobec doświadczeń w stosunkach polsko-czechosłowackich w latach 1918-1939*, [w:] *Między Królewcem, Warszawą, Berlinem i Londynem. Studia i szkice z dziejów XX wieku*, t. I, 2001; T. Fałęcki, *Prezydent Tomasz Garrique Masaryk o najważniejszych problemach polityki Czechosłowacji (Kilka uwag na marginesie wypowiedzi z przełomu stycznia i lutego 1919 r.)*, [w:] *Pamięć o powstaniach śląskich. Czy i komu potrzebna?*, red. Z. Kapała i W. Leśniak, Bytom 2001; J. Gruchała, *Polsko-niemiecka deklaracja o nieagresji w opinii czeskich i słowackich środowisk politycznych (Na tle stosunków polsko-niemiecko-czechosłowackich 1933-1934)*, [w:] *Deklaracja polsko-niemiecka o niestosowaniu przemocy z dnia 26 stycznia 1934 r. z perspektywy Polski i Europy w siedemdziesiąt rocznicę podpisania*, red. M. Wojciechowski, Toruń 2005; idem: *Józef Piłsudski w opinii czeskich środowisk politycznych (1918-1935)*, „Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis”, (Ostrava) 2000, č. 8; G. Pańko, *O tych którym na porozumieniu Polaków i Czechów w okresie międzywojennym zależało*, [w:] *Wokół historii i polityki. Studia z dziejów XIX i XX wieku dedykowane Profesorowi Wojciechowi Wrzesińskiemu w siedemdziesiąt rocznicę urodzin*, red. S. Ciesielski, T. Kulak, K. Ruchniewicz i J. Tyszkiewicz, Toruń 2004; K. Nowak, *Wojewoda śląski Michał Grażyński wobec Zaolzia i pogranicza polsko-słowackiego*, [w:] *Michał Grażyński. Wojewoda na pograniczu*, red. K. Nowak, Cieszyn 2000; D. Jeziorny, *Raporty z nad Wełtawy - narodziny Czechosłowacji widziane oczyma Cecila Goslinga*, [w:] *Czechosłowacja w stosunkach międzynarodowych w pierwszej połowie XX wieku. Studia i szkice*, red. A.M. Brzeziński, Warszawa 2003; W. Martoń, *Unifikacja Zaolzia w ramach województwa śląskiego z II Rzeczypospolitą*, „Dzieje Najnowsze” 2010, z. 3; M.K. Kamiński, *Sowiety wobec sytuacji spowodowanej kryzysem państwa czechosłowackiego we wrześniu 1938 roku*, „Dzieje Najnowsze” 2010, z. 3.

tach 1939–1945²⁴. Prace te oparte są na szerokich studiach archiwalnych, skrupulatnie wykorzystanym materiale drukowanym i kompletnej literaturze przedmiotu. Dotyczą one problematyki badanej od lat i wywołującej do dziś kontrowersje w nauce historycznej. Podejmując go, Kamiński odszedł od schematu powielanego wielokrotnie w polskiej historiografii, polegającego na badaniu planów konfederacji polsko-czechosłowackiej traktowanej jako zagadnienie podstawowe, z przebiegiem których łączono dopiero odniesienia między obu rządami w innych bieżących sprawach dotyczących stosunków bilateralnych. Kamiński uznał wspólne prace nad powojenną konfederacją za ważny aspekt stosunków dwustronnych, ale najpełniej jak dotąd przedstawił kwestie wykraczające poza zagadnienia „konfederacyjne”. Szczególną uwagę poświęcił rozwojowi stosunków czechosłowacko-sowieckich, dochodząc do przekonania, że rokowania z Polską w sprawie konfederacji były dla Edvarda Beneša zasłoną dymną, a jego zasadniczym celem było porozumienie z Moskwą. Tą drogą zakwestionował stereotypy silnie umocowane w historiografii czechosłowackiej. W obu pracach ze szczególną drobiazgowością tropiono przejawy nielojalnych działań rządu CSR na emigracji wobec Polski i spraw polskich, których zresztą zgromadzono niemałą ilość. Książka Kamińskiego obejmująca okres 1939–1943 stała się przedmiotem ostrej krytyki niektórych historyków czeskich, jak można sądzić, głównie z powodu zakwestionowania przez Kamińskiego generalnej linii polityki czechosłowackiej podczas II wojny światowej oraz trafnej konstatacji, iż ułatwiła ona poważnie rozgrywanie spraw środkowoeuropejskich przez dyplomację sowiecką²⁵.

Prócz wspomnianych wyżej monografii Kamińskiego, które w znacznej mierze wyczerpują podjęty temat, lat II wojny światowej dotyczyły prace innych autorów. Radosław Żurawski vel Grajewski analizował kwestie związane ze staraniami CSR o unieważnienie układu monachijskiego²⁶. M. K. Kamiński

²⁴ Edvard Beneš kontra gen. Władysław Sikorski. *Polityka władz czechosłowackich na emigracji wobec rządu polskiego na uchodźstwie 1939–1943*, Warszawa 2005; *Edvard Beneš we współpracy z Kremlem. Polityka zagraniczna władz czechosłowackich na emigracji 1943–1945*, Warszawa 2009.

²⁵ M.K. Kamiński, *Polityka Edwarda Beneša i jego tymczasowych władz czechosłowackich na emigracji wobec rządu polskiego na uchodźstwie gen. Władysława Sikorskiego (lipiec 1940 r. – czerwiec 1941 r.)*, „*Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*” 2004, XXXIX.

²⁶ R. Żurawski vel Grajewski, *Starania dyplomacji czechosłowackiej o cofnięcie uznania rządu brytyjskiego dla umowy monachijskiej (sierpień 1941–sierpień 1942)*, [w:] *Czechosłowacja w stosunkach międzynarodowych w pierwszej połowie XX wieku. Studia i szkice*, red. A.M. Brzeziński, Warszawa 2003;

i E. Orlof badali sprawy odniesień polsko-czechosłowackich i polsko-francusko-czechosłowackich oraz ocenili ogólny kierunek polityki czechosłowackiej podczas II wojny światowej²⁷. T. Kisielewski nawiązał do swych wcześniejszych badań dotyczących stosunków polsko-czechosłowackich i rokowań w sprawie konfederacji²⁸. J.A. Radomski, M. Starczewski podjęli po raz kolejny badania nad problematyką związaną z formowaniem we wrześniu 1939 roku oddziałów posiłkowych złożonych z obywateli innych państw²⁹. Z innych prac należy wymienić artykuły, w których J. Piotrowski przedstawił stanowisko prezydenta Raczkiewicza wobec planów konfederacji polsko-czechosłowackiej³⁰, Dariusz Miszewski omówił poglądy gen. Sosnkowskiego na znaczenie Czechosłowacji dla bezpieczeństwa Polski w latach 1938–1943³¹, a Paweł Jaworski zainteresował się kontaktami przedstawicieli obu państw w neutralnej Szwecji³².

W badaniach historycznych podejmowanych w ostatniej dekadzie znacznie większym zainteresowaniem niż dotąd cieszyły się tematy dotyczące okresu po 1945 roku. Duże zainteresowanie budziły lata bezpośrednio powojenne, a zwłaszcza konflikt graniczny między obu krajami, o czym wcześniej pisali M.K. Kamiński i A. Kastory³³. W ostatniej dekadzie temat ten podjął P. Szymkiewicz, starając się całościowo ująć zagadnienie w niewielkiej rozmiarami monografii³⁴. Prace nad tą tematyką kontynuował Piotr Pałys, publikując kilka opracowań poświęconych temu tematowi. Autor ten pierwsze ujęcie mo-

²⁷ M.K. Kamiński, E. Orlof, *Mniej znane karty stosunków polsko-francusko-czechosłowackich podczas II wojny światowej*, „Dzieje Najnowsze” 2003, R. 38, z. 3; *Przyczynek do zrozumienia istoty polityki czechosłowackiej podczas II wojny światowej*, „Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2008, XLIII.

²⁸ *Polski punkt widzenia w stosunkach polsko-czechosłowackich w okresie II wojny światowej*, „Dzieje Najnowsze” 2000, z. 3.

²⁹ J.A. Radomski, M. Starczewski, *Legion Czechów i Słowaków oraz Legion Węgierski w kampanii jesiennej 1939 roku na Podkarpaciu*, [w:] *Dzieje Podkarpacia*, t. IV, Krosno 2000

³⁰ *Prezydent RP na uchodźstwie Władysław Raczkiewicz wobec planów federacji polsko-czechosłowackiej*, [w:] *Między przymusową przyjaźnią...*

³¹ *Poglądy generała Kazimierza Sosnkowskiego na temat strategicznego znaczenia Czechosłowacji dla bezpieczeństwa Polski w latach 1938–1943*, [w:] *Między przymusową przyjaźnią...*

³² *Kontakty polsko-czechosłowackie na terenie Szwecji w latach drugiej wojny światowej*, [w:] *Między przymusową przyjaźnią...*

³³ M.K. Kamiński, *Czechosłowacko-polskie stosunki 1945–1947*, Warszawa 1990; A. Kastory, *Rewanż za Monachium. Z dziejów czechosłowackiej polityki wobec sąsiadów w latach 1945–1947*.

³⁴ *Polsko-czechosłowacki konflikt graniczny na odcinku Śląska Opolskiego i Opawskiego w latach 1945–1947*, Opole 2002.

nograficzne konfliktu polsko-czechosłowackiego po 1945 roku opublikował w 1997 roku³⁵. W latach następnych prócz szeregu artykułów wydał rozszerzoną wersję opracowania dotyczącego sporów o Kotlinę Kłodzką oraz rejon Głubczyc i Raciborza³⁶.

Odniesienia polsko-czechosłowackie poruszono także w opracowaniach obejmujących szerszą problematykę. J. Janus badała sprawę stosunku obu krajów do planu Marshalla oraz rozgrywkę wokół przyjęcia, a później odrzucenia projektu³⁷. Sprawy rozszerzania dominacji Związku Sowieckiego nad państwami Europy Środkowej badali H. Bartoszewicz i M.J. Zacharias pod koniec lat 90., w ostatniej dekadzie w różnych aspektach badała tę problematykę M. Pasztor³⁸. Powrócono również do badań problematyki mniejszości polskiej na Zaolziu po 1945 roku³⁹ i działalności konsulatów w obu krajach⁴⁰.

Sprawy związane z tzw. praską wiosną, a zwłaszcza stosunkiem PRL i polskiej partii komunistycznej do wydarzeń w CSRS, budziły zainteresowanie w kręgach polskich historyków. Badania tej problematyki podjęto jeszcze w la-

³⁵ Kłodzko, Racibórz, Głubczyce w stosunkach polsko-czechosłowackich w latach 1945-1947, Opole 1997.

³⁶ Czechosłowackie roszczenia graniczne wobec Polski w latach 1945-1947. Racibórz, Kłodzko, Głubczyce, Opole 2007; Miejsce Śląska Cieszyńskiego w Czechosłowacji w latach 1945-1948 i 1968-1969, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2000, z. 1; *Zemský národní výbor - expositura v Moravské Ostravě o situaci na górnosląskim odcinku pogranicza polsko-czechosłowackiego w pierwszej połowie czerwca 1945 r.*, „Pamiętnik Cieszyński” 2000, z. 15.

³⁷ *Polska i Czechosłowacja wobec planu Marshalla*, Kraków 2001. Inne prace tej autorki: *Prezydent Beneš a kwestia udziału Czechosłowacji w planie Marshalla*, [w:] *Naród - Państwo - Europa Środkowa w XIX i XX wieku. Studia ofiarowane Michałowi Pułaskiemu w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, red. A. Patek i W. Rojek, Kraków 2006; *Suwerenna decyzja czy sowiecka presja? Odrzucenie planu Marshalla przez państwa sowieckiej strefy wpływów w polskiej historiografii*, [w:] *Obraz konfliktów między narodami słowiańskimi w XIX i XX wieku w historiografii*, red. I. Stawowy-Kawka, Kraków 2007.

³⁸ *Francuska polityka „budowania mostów” w dzielącej się Europie - przykład Polski i Czechosłowacji*, „*Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*” 2002, XXXVII.

³⁹ Grzegorz Gąsior, *Platforma Ciesłara - kwestia narodowościowa na Zaolziu w okresie stalinowskim*, „*Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*” 2005, XL; Ł. Sołtysik, *Ludność czeńska na Dolnym Śląsku w latach 1945-1955*, [w:] *Między przymusową przyjaźnią a prawdziwą solidarnością. Cześć - Polacy - Słowacy 1938/39-1945-1989*, cz. II, red. P. Błażek, P. Jaworski, Ł. Kamiński, Warszawa 2007; R. Skobelski, *Położenie mniejszości polskiej na Zaolziu w drugiej połowie lat pięćdziesiątych XX wieku*, [w:] *ibidem*; J. Szymeczek, *Prześladowanie stanowczych chrześcijan na Zaolziu*, [w:] *ibidem*.

⁴⁰ A. Szczepańska, *Działalność polskich placówek konsularnych w Czechosłowacji w latach 1945-1956*, [w:] *Między przymusową przyjaźnią...*, cz. II; R. Techman, *Z dziejów Konsulatu Generalnego w Szczecinie w latach 1949-1959*, [w:] *ibidem*.

tach 90. Zagadnienia wojskowe interwencji Wojska Polskiego w CSRS przedstawił L. Pajórek w monografii opublikowanej w 1998 roku⁴¹. W następnych latach podjął ten temat R. Kwapis, publikując dwie monografie i kilka mniejszych opracowań⁴². Problematykę tę badali w różnych aspektach: M. Górny⁴³, B. Kaliski⁴⁴, A. Kobus⁴⁵, J. Ogonowski⁴⁶, A. Szeptycki⁴⁷ i inni. W 2004 roku ukazała się publikacja pt. *Wokół „Praskiej Wiosny”*, zawierająca referaty wygłoszone na konferencji polsko-czeskiej zorganizowanej przez Instytut Pamięci Narodowej. Cenne prace opublikowali tam: J. Eisler⁴⁸, P. Machcewicz⁴⁹, Ł. Kamiński⁵⁰, P. Piotrkowski⁵¹, G. Majchrzak⁵², J. Kalus⁵³. Badano także reakcje społeczeństwa polskiego na wydarzenia w Czechosłowacji⁵⁴. Ukazały się także drukiem wartościowe zbiory dokumentów⁵⁵.

⁴¹ *Polska a „Praska Wiosna”. Udział Wojska Polskiego w interwencji zbrojnej w Czechosłowacji w 1968 roku*, Warszawa 1998.

⁴² *Program reform w Czechosłowacji w dobie Praskiej Wiosny*, Toruń 2002; *Praska Wiosna*, Toruń 2004.

⁴³ *Polacy w oczach Czechów po sierpniu 1968 roku*, „Sprawy Międzynarodowe” 2001, z. 4.

⁴⁴ *Dobrzy okupanci: operacja „Dunaj”*, „Karta” 2004, nr 41.

⁴⁵ *Studenci a Praska Wiosna*, Acta Universitatis Lodzensis, Folia Historica 73, Łódź 2001.

⁴⁶ *Interwencja wojsk Układu Warszawskiego w Czechosłowacji w 1968 r. w świetle propagandy PZPR*, „Teki Archiwalne” 2000, Seria nowa, t. 4.

⁴⁷ *Francja wobec Praskiej Wiosny*, „Dzieje Najnowsze” 2003, z. 3.

⁴⁸ *Wpływ Praskiej Wiosny na polski Marzec '68*, [w:] *Wokół Praskiej Wiosny*, red. Ł. Kamiński, Warszawa 2004, seria Konferencje, t. 19.

⁴⁹ *„Do diabła z suwerennością”*. *Władysław Gomułka wobec Praskiej Wiosny*, [w:] *ibidem*.

⁵⁰ *Polska Zjednoczona Partia Robotnicza wobec Praskiej Wiosny*, [w:] *ibidem*. Zobacz tego autora: *Mniejszość polska w CSRS w 1968 r. w oczach władz PRL*, [w:] *Wokół historii i polityki...; Polska społeczność a invazje wojsk Varšavské smlouvy do Československa*, [w:] *Opozycja a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*, red. P. Blažek, Praha 2005; *Od kryzysu do kryzysu. Przyczynek do dziejów stosunków PRL-CSRS w latach 1956–1970*, [w:] *Między Październikiem a Grudniem. Polityka zagraniczna doby Gomułki*, „Wrocławskie Studia z Polityki Zagranicznej”, t. 2, red. K. Ruchniewicz, B. Szaynok, J. Tyszkiewicz, Toruń 2005.

⁵¹ *Udział Wojska Polskiego w interwencji w Czechosłowacji*, [w:] *ibidem*.

⁵² *Operacja „Podhale”*, [w:] *ibidem*.

⁵³ *Reakcje społeczeństwa czechosłowackiego na udział Polski w interwencji 1968 roku*, [w:] *ibidem*.

⁵⁴ M. Mazur, *Nieoficjalne wzajemne stosunki Polaków, Czechów i Słowaków w okresie praskiej wiosny na łamach polskiej prasy*, [w:] *Między przymusową przyjaźnią...*, cz. II; *Reakcje społeczeństwa województwa krakowskiego na wydarzenia w Czechosłowacji w 1968 roku w świetle dokumentów partyjnych*, [w:] *ibidem*.

⁵⁵ *Operacja „Podhale”. Służba Bezpieczeństwa wobec wydarzeń w Czechosłowacji 1968–1970*, Warszawa 2008 (wybór, wstęp i opracowanie, Ł. Kamiński, G. Majchrzak).

Lata ostatnie przyniosły także wiele publikacji dotyczących stanowiska CSR wobec wydarzeń w Polsce w latach 1980/1981 i późniejszych, kontaktów opozycji w obu krajach i dróg zmierzających do wolności. Opublikowano zarówno cenne zbiory dokumentów, jak i materiałów pokonferencyjnych, monografii i artykułów w czasopismach naukowych⁵⁶ oraz wartościowych zbiorów wspomnień. Zwraca uwagę duża ilość publikacji wydanych przez Instytut Pamięci Narodowej. Prace te mimo pewnej jednostronności źródeł, na których je oparto, stanowią znaczący krok naprzód w badaniach nad okresem kryzysu i upadku komunizmu w Europie Środkowej. Opracowania dotyczące okresu po 1989 zaliczyć można do literatury politologicznej.

Próbując krótko podsumować główne tendencje w historiografii, należy podkreślić niegasnące zainteresowanie problematyką odniesień polsko-czechosłowackich zarówno w okresie międzywojennym, jak i w okresach późniejszych. Zdawać by się mogło, że tematyka ta do 1945 roku jest w dużym stopniu wyczerpana, ale ilość nowych opracowań jest znaczna, a ich treść dowodzi, że sporo zostało jeszcze do zrobienia. Przykładowo stosunki gospodarcze między obu państwami nie zostały jeszcze opracowane. Tematykę dotyczącą lat po II wojnie światowej podjęto stosunkowo niedawno, ale efekty tych zainteresowań są poważne i interesujące. Bez wątplenia szersze udostępnienie postsowieckich materiałów archiwalnych w Rosji posunęłoby badania znacznie do przodu.

Polish-Czech (resp. Czechoslovak) Relations in Polish Historiography after Year 2000

The author focuses on contemporary studies in the history of Polish-Czech (resp. Czechoslovak) relations in the past decade. He evaluates scientific tendencies, results of historical studies, characterizes the most important monographs etc. He also briefly discusses visible research trend to pick up various issues that are central to twentieth-century history (after the year 1945).

⁵⁶ *Przed i po 13 grudnia. Państwa bloku wschodniego wobec kryzysu w PRL 1980-1982*, t. 1, Warszawa 2006 (opracował zespół, wybór, wstęp i opracowanie Ł. Kamiński); *Między przymusową przyjaźnią a prawdziwą solidarnością. Czesi - Polacy - Słowacy 1938/39-1945-1989*, cz. I i II, red. P. Błażak, P. Jaworski, Ł. Kamiński, Warszawa 2007.

They refer to post-war border conflicts, co-operation of PKR and CSRS against social resistance in both countries, Polish authorities' attitude to the Prague Spring and Czechoslovak approach to political events in Poland in years 1980–1981.